




Szymon Beniuk

[Uniwersytet Wrocławski]

 <https://orcid.org/0000-0002-1770-4376>

**Głos ocalających dziedzictwa.
Relacje historii mówionej w projekcie
„Ocalone Dziedzictwa.
Regionalne Izby Pamięci”**

DOI: 10.26774/wrhm.433



Nieodzowną częścią izb pamięci są ich opiekunowie. To oni wypełniają niewielkie pomieszczenia, pełne najrozmaitszych przedmiotów, treścią – często niezwykle osobistą, która nie zawsze jest czytelna pod ich nieobecność. W muzeach etatowego kustosza zwykle można zastąpić innym specjalistą. Żywotność izb zależy zaś nierzadko całkowicie od kilku zaangażowanych osób, które odpowiadają za ich powstanie i funkcjonowanie. Stanowi to z jednej strony ich słabość, przekładającą się na efemeryczność tego typu miejsc. Z drugiej strony jest to jednak atut, nadaje bowiem izbom charakteru osobistego, dzięki temu historii tam udokumentowane wyraźniej przemawiają do odwiedzających. Dodatkowo izby pamięci z tego względu świetnie sprawdzają się w roli miejsc spotkań lokalnej społeczności i zworników oddolnych przedsięwzięć na rzecz zachowania pamięci o małych ojczyznach.

Ze względu na niepoślednią rolę opiekunów izb pamięci, nie mogło zabraknąć ich głosu w projekcie „Ocalone Dziedzictwa. Regionalne Izby Pamięci”. Od początku, a więc od 2022 r., kiedy to Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu wraz z instytucjami partnerskimi, wchodzącymi w skład konsorcjum Sieci Ziem Zachodnich i Północnych, zainicjował realizację projektu finansowanego ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, zakładano, że jego nieodzownym komponentem będzie sporządzanie relacji osób związanych z izbami pamięci. Działania z zakresu *oral history*, obok wsparcia merytorycznego oraz materialnego, udzielanego współpracującym podmiotom, stanowią jedno z kluczowych zadań realizowanych siłami instytucji patronackich. Tak określone przez zespół projektowy priorytety z jednej strony pozwalają należycie zatroszczyć się o materialne bogactwo izb pamięci, a z drugiej strony przyczyniają się do ochrony dziedzictwa niematerialnego, zawartego w przekazie ich opiekunów.

W tym wypadku konkretne określenie grupy świadków historii może wydawać się problematyczne. Izby pamięci nie zostały dotychczas zdefiniowane w polskim prawie, co przekłada się na ich nie zawsze jasno określony status prawny. Stanowią przedsięwzięcia realizowane w ramach stowarzyszeń miłośników historii. Niekiedy umocowane zostają w strukturze podmiotów prowadzących, stając się działami bibliotek lub ośrodków kultury. W obydwu przypadkach prowadzone są zwykle częściowo lub w całości społecznie, dzięki zaangażowaniu lokalnych pasjonatów. Funkcja opiekuna izby pamięci ma więc charakter nieformalny, niekiedy sprawowana jest tylko przez jedną osobę, a niekiedy rozdzielona między kilka mniej lub bardziej zaangażowanych w działania izby osób. W związku z takim stanem rzeczy w ramach projektu „Ocalone Dziedzictwa” zdecydowano się na sporządzenie relacji osób mających bardzo różne związki i doświadczenia z izbami pamięci. Koordynatorzy projektu zapraszali do rozmowy zarówno nieformalnych „kustoszy”, bohaterów prezentowanych wystaw, jak

i osoby, które stale lub okazjonalnie angażują się w działalność izby lub jedynie z nią sympatyzują, odnajdując w jej murach przestrzeń do dzielenia się swoją historią.

Dotychczas sporządzonych zostało pięćdziesiąt relacji historii mówionej osób związanych z izbami pamięci z terenów Ziemi Zachodnich i Północnych. W związku z trwającym rozszerzaniem projektu na całą Polskę można spodziewać się powiększenia zasobu materiałów *oral history*, dotyczących lokalnych inicjatyw ze wszystkich regionów w kraju.

Mimo jasno określonych ram tematycznych projektu, zdecydowano się na pozyskiwanie relacji historii mówionej metodą biograficznego wywiadu narracyjnego, standardową dla wielu innych przedsięwzięć. Rejestrowana rozmowa inicjowana jest prośbą o opowiedzenie historii swojego życia, po której zwykle następuje swobodna opowieść biograficzna. Po jej zakończeniu prowadzący przechodzą do zadawania pytań uszczegóławiających wybrane wątki. Ostatni etap stanowi prośba o udzielenie odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu (jest ich dwadzieścia), przygotowanym na potrzeby projektu „Ocalone Dziedzictwa”.

Dokumentaliści, posługując się wspólnym kwestionariuszem, mają na uwadze, że stanowi on katalog otwarty. Zależnie od przebiegu rozmowy wybrane kwestie mogą wymagać dodatkowych pytań lub pominięcia tych, które oznaczałyby powielenie wątków z pierwszej części wywiadu. Odpowiedniego wycucia wymaga również kolejność zadawania pytań, której kwestionariusz nie narzuca. Przygotowane pytania dotyczą działalności izb pamięci, jej postrzegania i działań na rzecz ochrony szeroko rozumianego dziedzictwa oraz współpracy z samorządem. Poza standardowymi pytaniami nakierowanymi na poznanie historii oraz profilu izby pamięci, rozmówcy proszeni są o podzielenie się opowieściami dotyczącymi wyjątkowych obiektów, miłych i przykrych sytuacji, cech charakteru pożądanych u opiekuna tego rodzaju miejsc, a także przywołanie rytuałów, które praktykują po przyjeździe do izby. Kwestionariusz zamyka pytanie o znaczenie określenia „izba pamięci”, które skłania do swobodnych interpretacji i wyjaśnień tego centralnego dla projektu pojęcia.

Sporządzone relacje trafiają do archiwów instytucji patronackich, a następnie są systematycznie transkrybowane. Świadkowie historii oraz izby pamięci otrzymują kopie nagrań. Poza tym, że zebrane wywiady stanowią źródła historyczne, do których mogą sięgać zainteresowani badacze, ich fragmenty wykorzystywane są regularnie przy realizacji różnorodnych inicjatyw popularyzujących lokalne dziedzictwo i oddolne inicjatywy na rzecz jego ochrony. Od września 2023 r. w oparciu o nie powstaje podcast „Ocalone Dziedzictwa”. Dotychczas (stan na 16 października 2025 r.) ukazały się 22 odcinki. Słowa opiekunów izb pamięci przywoływane są również na wystawach. Stanowiły one kluczowy element jednej z nich, zatytułowanej „Rzeczoznawcy”, która została otwarta w marcu 2025 r. w Izbie Pamięci w Dąbrówce Wielkopolskiej, a następnie była prezentowana w Centrum Historii Zajezdnia we Wrocławiu. Zgodnie z założeniami wystawa prezentująca ratujących lokalne dziedzictwa opiekunów izb pamięci udostępniana będzie w kolejnych miastach.